

Kroniek van het zoogdieronderzoek in Limburg

EEN VERHAAL OVER HOOGTE- EN DIEPTEPUNTEN TIJDENS 95 JAAR LIMBURGS ZOOGDIERONDERZOEK

R.W. Akkermans, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond

Het was oprichter rector Cremers zelf, die in 1928 het eerste overzicht schreef van de in Limburg voorkomende zoogdieren. Op vleermuisgebied waren de mergelgrotten vanaf 1936 het onderzoeksdomein van de gebroeders Bels. Hun telwerk in de groeven wordt tot op de dag van vandaag voortgezet. De grote belangstelling voor zoogdieren binnen het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg leidde in 1981 tot de oprichting van de Zoogdierenwerkgroep. Hoogtepunten zijn het verschijnen van de eerste voorlopige atlas in 1986 en nu bijna 20 jaar later een tweede werkatlas.

Dat de interesse voor zoogdieren binnen het Genootschap altijd heeft geleefd is, kijkend naar de voor Nederland exclusief Limburgse soorten als Hamster (*Cricetus cricetus*) Eikelmuis (*Eliomys quercinus*) en Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) met daarbij de bijzondere positie van de mergelgroeven als overwinteringsplaats voor vleermuizen, niet meer dan logisch.

HET EERSTE BEGIN

Al vroeg in het bestaan van het Genootschap begon de interesse voor zoogdieren. In 1917 werd melding gemaakt van de eerste zekere vondst van een Hazelmuis, toen nog Kleine hazelmuis geheten, in de Schinveldse bossen en later dat jaar nog één in Hoogcruts (CREMERS, 1917). Nu 92 jaar later staat diezelfde soort nog immer in de belangstelling. Het bleef niet bij die ene Hazelmuis. In 1923 wordt melding gemaakt van een vergeelde briefkaart gedateerd "18 Febr 1911" met als verrassing de eerste vondst van de Grote hazelmuis, nu Eikelmuis genoemd, gevangen op Nederlandse bodem in Eijsden. Daarna de vermelding dat het dier in het geheel niet zeldzaam is in de buurt van Maastricht, Gronsveld, Sint Geertruid en Eijsden (CREMERS, 1923). Er werd met verschillende plaatsen gecorrespondeerd en het 'regende' dode gevangen Eikelmuisen.

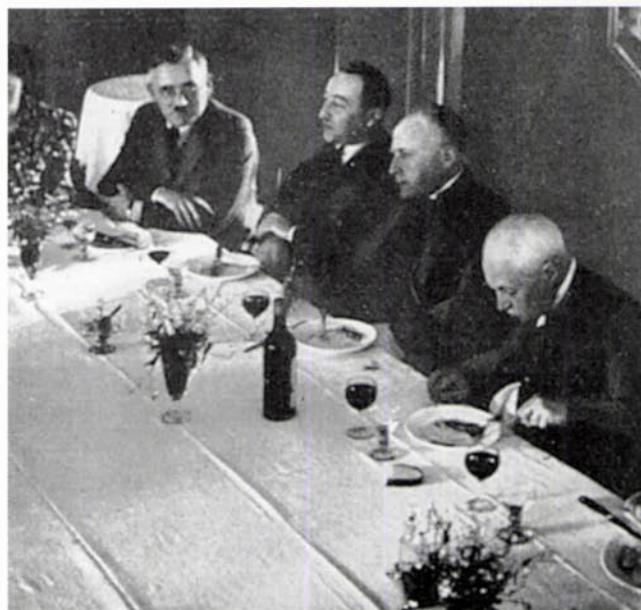
Een eerste hoogstandje op zoogdierkundig gebied is de publicatie van de 'Beredeneerde Voorlopige Lijst der in het Wild Voorkomende Zoogdieren' (CREMERS, 1928a; b; 1929a; b; c) door rector Jos Cremers [figuur 1]. In vijf afleveringen passeert een groot deel van de Limburgse zoogdierfauna de revue, van Wolf (*Canis lupus*) tot dwergvleermuis (*Pipistrellus spec.*). Alleen de knaagdieren en insectenetters ontbreken. Hiermee was de toon gezet: zoogdieren vormen een belangrijk studieobject voor de leden van het Genootschap, getuige de vele

artikelen en mededelingen die in het Natuurhistorisch Maandblad zouden volgen.

In dezelfde jaargang staat een overzicht van de resultaten van het pluizen van 'uilenballen' door F.H. van den Brink, 'een jonge student uit Utrecht' (CREMERS, 1929d). Deze student zou later de eerste Europese 'Zoogdierengids' schrijven (VAN DEN BRINK, 1955) en was in 1952 een van de medeoprichters van de voor Zoogdierverseniging VZZ. Diezelfde Van den Brink toonde met zijn braakbalpluizen het voorkomen van de Veldspitsmuis (*Crocidura leucodon*) en de Ondergrondse woelmuis (*Microtus subterraneus*) aan. Ook P.A. Hens (de auteur van de eerste avifauna van Limburg) kwam met drie Veldspitsmuizen gevangen in Oud-Valkenburg naar de maandelijks vergadering (CREMERS, 1936).

RINGEN EN TELLEN IN DE GROEVEN

Een tweede belangrijk hoogtepunt in het zoogdieronderzoek wordt gevormd door het vleermuisonderzoek van de gebroeders Leo en Pieter Bels in de Limburgse mergelgroeven. Vanaf 1936 werden jaarlijks de overwinterende vleermuizen in een tiental mergelgroeven geringd en geteld [figuur 2]. Mede door de grote lengte van jaren waarover dit onderzoek zich uitstrekte, leverde het verrassende resultaten op, bijvoorbeeld de eerste vondst van de Bechsteins vleermuis (*Myotis bechsteinii*) (BELS, 1938) en de herontdekking van de Mopsvleermuis (*Barbastella barbastellus*) (BELS, 1940) in Nederland.

FIGUUR 1

Het destijds dagelijks bestuur met tweede van rechts rector Jos Cremers, auteur van het eerste overzicht van de Limburgse zoogdieren (bron: Natuurhistorisch Maandblad 28(6): 58).

FIGUUR 2

Ringpast in de Sint Pietersberg, waar de vleermuizen worden gedetermineerd en geringd, datum onbekend (bron: SLUITER et al., 1956) (a) en geringde Watervleermuizen (*Myotis daubentonii*) in het Rimburchbos in 1996 (b) (foto: L. Verheggen).

Vrijwel jaarlijks wordt een overzicht van de waarnemingen en bijzonderheden in het Maandblad gepubliceerd. Het onderzoek vindt plaats in nauwe samenwerking met Ir. D.C. Van Schaik, bekend vanwege zijn groevenonderzoek. Leo Bels promoveert in 1952 op het vleermuiswerk met het proefschrift 'Fifteen years of bat banding in the Netherlands' uitgegeven in de Reeks Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (BELS, 1952). Enkele jaren later in 1956 promoveert Piet van Nieuwenhoven, de latere voorzitter van Genootschap, eveneens op het vleermuisonderzoek in de groeven. Ook dit proefschrift werd in de Reeks gepubliceerd (VAN NIEUWENHOVEN, 1956).

Na de gebroeders Bels werd het onderzoek voortgezet door de Utrechtse François Van Heerdt en Jan Sluiter, die tot 1961 vrijwel jaarlijks hun tel- en ringresultaten in het Maandblad publiceerden. Tussen 1942 en 1955 zijn circa 15.000 vleermuizen geringd. Doordat het onderzoek zo langlopend was, ontstond een goed zicht op de maximale leeftijd van vleermuizen: het record is een Gewone baardvleermuis (*Myotis mystacinus*) van 18,5 jaar (VAN HEERDT & SLUITER, 1961). Ook destijds maakte men zich al zorgen over de achteruitgang van de vleermuisstand. Enerzijds had het ringen nadelige effecten en is om die reden in 1955 gestaakt, anderzijds maakte het toenemende gebruik van de groeven voor de champignonteelt deze ongeschikt als overwinteringplek voor vleermuizen (VAN HEERDT & SLUITER, 1956). Die champignonteelt is inmiddels volledig uit de groeven verdwenen. In hun laatste grote overzichtsartikel (SLUITER & VAN HEERDT, 1964) luiden ze de noodklok. Met name de Kleine hoefijzerneus (*Rhinolophus hipposideros*), in de jaren veertig een van de meest algemene soorten, was gedecimeerd en voor zijn voorkomen in de groeven moest worden gevreesd. Helaas, hun profetie werd waarheid: in 1983 is het laatste exemplaar er waargenomen.

Met het laatste overzicht van Van Heerdt en Sluiter eindigt feitelijk het systematisch vleermuisonderzoek in Limburg. Buiten het Genootschap is in 1980 nog een overzicht verschenen met daarin ondermeer de resultaten van het telwerk (DAAN et al., 1980). In het Maandblad verschijnen soms oproepen om te tellen en in SOK-Medelingen worden onregelmatig jaaroverzichten gepubliceerd. Een uitgebreid overzicht over het vleermuisonderzoek in de mergelgroeven is te vinden in SOK-Medeling 36 (VOÛTE & BONGERS, 2001). Nog altijd tellen verschillende groepen jaarlijks de vleermuizen in de groeven. Hoewel contentieus wordt geteld, is de wetenschappelijke doelstelling uit de beginjaren buiten beeld geraakt. Het artikel over de wintertelling in de mergelgroeven (DIJKSTRA et al., 2006) in dit Maandblad is het eerste grote artikel in het Maandblad in 25 jaar.

EEN VERLOREN SOORT?: DE HAMSTER

Voor de Tweede Wereldoorlog werd het voorkomen van de Hamster reeds een enkele maal op de maandelijkse vergaderingen besproken. In 1937 groef A.M.J. Evers een hol uit en besprak de bevindingen in het Maandblad (EVERS, 1940). 46 Jaar later is nogmaals een hol uitgegraven en in het Maandblad beschreven (LENDERS & PELZERS, 1983). Het eerste overzicht van het voorkomen van de Hamster in Nederland wordt kort na de oorlog uitgegeven door pater Husson en is gepubliceerd in de eerder genoemde Reeks (HUSSON, 1949). Hij wilde er eigenlijk op promoveren, maar vond het onderwerp uiteindelijk te regionaal. Later heeft deze pater de eerste tabel voor het determineren van schedelresten in braakballen geschreven (HUSSON, 1962). Een tweede ronde hamsterinventarisatie is rond 1960 uitgevoerd door Wim van Mourik (VAN MOURIK, 1962). Dit is blijkbaar buiten het Genootschap om gegaan, want hiervan is in het Maandblad niets terug te vinden. De derde en meest omvangrijke hamsterinventarisatie werd in de jaren tachtig uitgevoerd door Ton Lenders en Elio Pelzers. Door hun

FIGUUR 3

Wilde kat (*Felis silvestris*) geschaten in Terworm op 3 januari 1963 (bron: Natuurhistorisch Maandblad 52(2): 27, foto: Flindt).

onderzoek, achteraf gezien precies op tijd, is het oorspronkelijke verspreidingsgebied van de Hamster in kaart gebracht (LENDERS & PELZERS, 1986). De soort blijkt op dat moment in Midden- en Zuid-Limburg wijd verbreid en is eenvoudig te inventariseren door op gemaaide akkers de burchten te voet op te sporen.

Tien jaar later wordt hun werk overgenomen door Leo Backbier en Ed Gubbels. De achteruitgang is reeds sterk ingezet en het dier is op veel plaatsen verdwenen (GUBBELS *et al.*, 1994). Er verschijnt zelfs een soortbeschermingsplan, uitgegeven door het Genootschap (KREKELS & GUBBELS, 1996) en in 2000 wordt een wetenschappelijk symposium met internationale sprekers georganiseerd, waarvan het verslag in de Reeks wordt gepubliceerd (Van APELDOORN & STUBBE, 2002). Als in 1999 de Stichting Das & Boom met de mededeling komt dat de Hamster in Nederland is uitgestorven, komt een hele kermis op gang van inventarisaties, discussies en miljoenen euro's kostende fok- en uitzetprogramma's.

EERSTE PERIODE VAN NEERGANG

Terug naar 1957: Pater Husson publiceert in het Maandblad een tweede overzicht van de in Zuid-Limburg voorkomende zoogdieren (HUSSON, 1957). De pater werkt als conservator in het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie (het huidige Naturalis) te Leiden, wat verklaart dat zijn overzicht grotendeels is gebaseerd op museummateriaal. Het officiële voorkomen van de Veldspitsmuis in Limburg onder andere Sint Pietersberg, Oud-Valkenburg en Heerderberg werd nogmaals bevestigd. Van deze soort zijn sindsdien geen officiële waarnemingen uit Limburg meer bekend. In de jaren zestig worden in het Maandblad allerlei aanvullende mededelingen gepubliceerd, zoals de vondst van de Grijsse grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*) te Montfort, Geulle en Chateau Neercanne (MAASSEN, 1963) of de vangst van Beverratten (*Myocastor coypus*) te Sint Odiliënberg (VERBEEK, 1961). In de loop van de jaren zestig zakt de activiteit binnen het Genootschap sterk in en in lijn daarmee ook het zoogdieronderzoek. Op de maandelijkse vergaderingen wordt nog wel eens gesproken over Hamsters op de Sint Pietersberg of een Wasbeer (*Procyon lotor*) in Herkenbosch. Leuk is de waarneming van Eikelmuisen in nestkastjes (VLUGGEN, 1966).

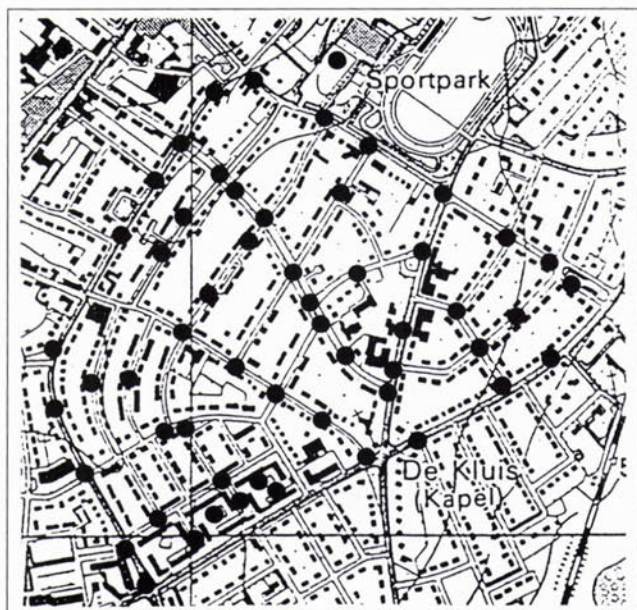
Het is stil geworden aan het zoogdierfront, op één uitzondering na: de Wilde kat (*Felis silvestris*). Bij Terworm is een Wilde kat geschoten [figuur 3]. Het dier is door Van Bree ontleed en geïdentificeerd als echt wild (Van BREE, 1963). Daarna worden verschillende 'wilde' katten geschoten en beschreven, onder andere in Haalen, Montfort en Susteren. Door Van Bree zijn ze op grond van metingen allemaal tot 'bastard' verklaard. Tenslotte wordt in 1970 nog een Wilde kat uit Weert beschreven (De HAAN, 1970), maar ook wat dit exemplaar betreft twijfelt Van Bree aan 100% wildebloed (Van BREE *et al.*, 1971). Men zag destijds het voorkomen van de (bastarden van de) Wilde kat in Zuid-Limburg als een uitvloeisel van de populatie in de Eifel. Nieuw is nu dat deze populatie sinds 1990 sterk groeit (Trinzen, 2005). Een noordwaartse uitbreiding via de uitgestrekte bossen ten zuiden van Aken behoort tot de mogelijkheden, zodat het niet uitgesloten is dat de soort vroeg of laat weer in Limburg opduikt. Recent zijn verschillende aanwijzingen verkregen dat de Wilde kat in Nederland voorkomt. Onderzoek dienaangaande is nagenoeg afgerond en zal binnenkort worden gepubliceerd (schriftelijke mededeling K.J. Canters).

FIGUUR 4

Afrekening van ingeleverde Hamsters (*Cricetus cricetus*), Amby 1889 (bron: *Natuurhistorisch Maandblad* 73(11):209).

AANKONDIGING VAN EEN ATLAS

De tendens van dalende activiteiten zet zich in de jaren zeventig voort. Het eertijds zo levende Genootschap is vergrijsd en belandt op een dieptepunt. De Maandbladen zijn mager en dun. Er wordt over het voortbestaan van de vereniging gesproken (PELZERS & VAN WESTREENEN, 1992). Toch, aan de einder glooit het licht. De eerste 'jongeling' duikt op. Henk Hillegers beschrijft de winterslaap-nesten van de Eikelmuis (HILLEGERS, 1974). Het bestuur verjongt en de eerste studiegroepen worden opgericht, waaronder in 1980 de Zoogdierenwerkgroep. Er wordt weer systematisch naar zoogdieren gekeken. De belangstelling is breed en niet alleen op het zuiden van de provincie georiënteerd. Was het vroegere vleermuiswerk volledig op de Limburgse groeven gericht, nu worden in heel Limburg de kerkzolders systematisch afgezocht (KNOORS & VERGOOSSEN, 1985). Ook is er aandacht voor een Limburgse nieuwkomer, de Wasbeer (VERGOOSSEN, 1985). De toenmalig Genootschapsvoorzitter Freek van Westreenen beschrijft slapende Eikelmuisen in de groeven (Van WESTREENEN, 1984). Opvallend in die periode is het historisch onderzoek, waar onder andere Elio Pelzers zich op richtte. In allerlei archieven werd gezocht naar uitbetaling van premies, jachtvergunningen en afschotcijfers met soms opmerkelijke resultaten. Dat rond 1880 nog een premie werd uitbetaald voor het inleveren van dode Hamsters [figuur 4], lijkt een dikke eeuw later onvoorstelbaar (PELZERS *et al.*, 1984). Het werk aan de zoogdieren is gedurende de jaren tachtig erg doelgericht: de productie van een

FIGUUR 5

Door gebruik van batdetectars nam het inventariseren van vleermuizen een hoge vlucht. Territoria van de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) geïnventariseerd in Geleen in 1992 door Ludy Verheggen (bron: *Natuurhistorisch Maandblad* 83(7/8):129).

provinciale verspreidingsatlas. In 1986 verschijnt als tussenstap een (eerste) voorlopige atlas (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986). De activiteiten nemen nog altijd toe en de groep van waarnemers wordt groter. In het Maandblad verschijnen vele zoogdierartikelen over uiteenlopende onderwerpen, zoals Dwergmuizen (*Micromys minutus*) op de Meinweg (HOEGEN, 1987), Steenmarters (*Martes foina*) in onderaardse groeven (Van WESTREENEN, 1987) of de vangst van de Grote bosmuis (*Apodemus flavicollis*) in de boswachterij Vaals (BERGERS *et al.*, 1989).

De Zoogdierenwerkgroep neemt, zij het met enige aarzeling, ook deel aan het landelijke atlasproject van de Zoogdiervereiniging VZZ, dat in 1988 afsluit (BROEKHUIZEN *et al.*, 1992). Tot in het begin van de jaren negentig gaat het zoogdieronderzoek in Limburg nog onvermoeid verder. Een groots opgezet onderzoek naar het voorkomen van de Hazelmuis (FOPPEN *et al.*, 1995) en de Eikelmuis (FOPPEN *et al.*, 1989) leveren basale kennis over deze soorten. Tenslotte wordt weer een nieuwkomer gesignaleerd en gedocumenteerd: de Wasbeerhond (*Nyctereutes procyonoides*) (VERGOOSSEN & BACKBIER, 1993). In deze periode staan ook de vleermuizen volop in de belangstelling. Er is een nieuwe techniek voorhanden: de batdetector. Ook in Limburg wordt dit apparaat volop gebruikt. Een mooi voorbeeld is de inventarisatie van roepende mannetjes van de Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) in Geleen door Ludy Verheggen (VERHEGGEN, 1994) [(figuur 5)].

De kerkzolders in Midden en Noord-Limburg worden bekeken op het voorkomen van vleermuizen (BUYS *et al.*, 1999). Willen Vergoossen en Bart Knoors ontdekken in 1983 in Echt een kraamkamer van de Ingekorven vleermuis (*Myotis emarginatus*) (VERGOOSSEN, 1992). De Limburgse vleermuiswerkers nemen ook deel aan van landelijke vleermuisatlasproject (LIMPENS *et al.*, 1995). Kennelijk was het landelijke atlasproject de drijfveer want na 1995 zakt het Limburgse vleermuisonderzoek met batdetectors ineen. Waar blijft de beloofde Limburgse zoogdieratlas?

WEDEROM ONTWAKEN UIT EEN WINTERSLAAP

Het zoogdierwerk in Limburg staat midden jaren negentig op een laag pitje. Toch moet het meest spraakmakende artikel uit die periode nog verschijnen. Dit is het artikel over het voorkomen van de Lynx (*Lynx lynx*) in Limburg op grond van sporen en uitwerpselen van de hand van Leo Backbier en Ed Gubbels (BACKBIER & GUBBELS, 1996). Het betreft een goed gedocumenteerde inventarisatie, compleet met foto's en gipsafdrukken van prenten. Het artikel slaat in de Hollandse zoogdierwereld in als een bom [figuur 6]. Daar liep juist een felle discussie tussen voor- en tegenstanders over het wel of niet uitzetten van de Lynx op de Veluwe. Slechts één 'schoonheidsfoutje': er zijn nooit verkeersslachtoffers gevonden die de beweringen met keihard bewijs zouden staven. Met gevolg het ontstaan van twee kampen: gelovigen en ongelovigen. De toch al bestaande verwijdering tussen Hollandse en Limburgse zoogdiervolk nam verder toe. Achteraf bezien, was dit artikel over de Lynx de zwanenzang van de Zoogdierwerkgroep.

Het is 'winter' in Limburgs zoogdierland. De activiteiten van de Zoogdierenwerkgroep raken verder in het slop en de beloofde Zoogdieratlas zal er die eeuw niet meer komen. Nog slechts sporadisch staat er een zoogdierartikel in het Maandblad. De groep uit de jaren tachtig is grotendeels van het toneel verdwenen. De enige productieve auteurs zijn de gebroeders Jansen met onder anderen artikelen over albino Egels (*Erinaceus europaeus*) (JANSEN *et al.*, 1998), winterwaarnemingen in de Turfkoelen op basis van sporenonderzoek in de sneeuw (JANSEN, 1998) en Bevers (*Castor fiber*) in

FIGUUR 6

De Lynx (*Lynx lynx*) verover Limburg; illustratie uit het geruchtmakende artikel over de Lynx in het Maandblad (bron: *Natuurhistorisch Maandblad* 85(9): 176, tekening: Steven Jansen).

de Swalm (JANSEN, 2000). Daarna is het echt stil. Net als in de jaren zeventig verschijnen in het begin van de 21^e eeuw weer jaargangen van het Maandblad zonder zoogdierartikelen. Er is een groot verschil met de jaren zeventig. De jaargangen zijn dikker dan ooit en het Natuurhistorisch Genootschap bruist van de activiteiten, maar niet op zoogdiergebied.

Van bestuurswege werd de Zoogdierenwerkgroep in leven gehouden met enkele bijeenkomsten per jaar. Desondanks dreigde de opgebouwde kennis verloren te gaan. Nieuwkomers opereerden veelal niet meer onder de vlag van het Genootschap. Er moest iets gebeuren om het zoogdieronderzoek Limburgs te houden. In 2003 wordt de draad weer opgepakt en krijgt de Zoogdierenwerkgroep nieuw leven ingeblazen (COOLEN, 2006). Belangrijkste impuls is het weer opstarten van het atlasproject, dit maal gezamenlijk met de landelijke Zoogdiervereeniging VZZ. Als eerste resultaat verschijnt de (tweede) werkatlas van de Limburgse zoogdieren (HUIZENGA *et al.*, 2005). Anno 2005 stemt dat hoopvol en ook dit themanummer laat zien dat de activiteit aan het Limburgse zoogdierfront is wedergekeerd.

TWEE OPVALLENDE CONCLUSIES

Terugblikkend op 95 jaar Limburgs zoogdierwerk mag worden gezegd, dat deskundigheid op het gebied van zoogdieren altijd tot de bagage van het Genootschap heeft behoord. Opvallend is dat met name de Genootschapsvoorzitters (Jos Cremers, Piet van Nieuwenhoven, Freek van Westreenen, Ton Lenders en Frans Coolen) een rol in de zoogdierstudie speelden. Landelijk gezien heeft het Genootschap op zoogdiergebied lang een vooraanstaande plaats ingenomen, die pas in het laatste decennium verloren is gegaan.

Een ander opmerkelijk feit dat naar voren komt, is het belang van 95 jaar Natuurhistorisch Maandblad. Schrijven behoort tot de tradities van het Genootschap. Het Maandblad blijkt een enorme en constante bron van documentatie van historische tot huidige zoogdiergegevens. Wellicht nergens anders in Nederland is onderzoek en inventarisatie van zoogdieren zo goed vastgelegd en gedocumenteerd als in deze provincie. Opeenvolgende generaties van vrijwilligers hebben hier hun steentje aan bijgedragen, daarmee de kracht van een vrijwilligersorganisatie bewijzend.

Summary

NINETY-FIVE YEARS OF MAMMAL RESEARCH IN LIMBURG

Ever since the Natuurhistorisch Genootschap Limburg was founded, mammals have been a focal point of interest, and the society's journal provides reports on at least 95 years of mammal research. The decline of many species, like Garden dormouse or Common hamster, can be traced by studying the articles published in the journal over the years, while the arrival of newcomers like Raccoon and even Lynx has also been documented. A major aspect of mammal research in Limburg has been the ringing and counting of bats, which started in the early 1930s and has continued ever since. In the 1980s, a group of enthusiastic mammal researchers tried to compile a local atlas of the mammals of the province of Limburg. Although they did not succeed, much of their work has been published and a new attempt to publish an atlas is being made. It is concluded that generations of NHGL members have assembled a unique body of historical data.

nemingen van de lynx in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 85(9): 171-178.

● BELS, L., 1938. Een voor Nederland nieuwe vleermuis. *Natuurhistorisch Maandblad* 27(2): 14-15.

● BELS, L., 1952. Fifteen years of bat banding in the Netherlands. Reeks V. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.

● BELS, P.J., 1940. *Barbastella barbastellus* Schreb. herontdekt in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 29(1): 8-9.

● BERGERS, P.J.M., R.P.B. FOPPEN & J.J. VAN GELDER, 1989. De Grote bosmuis in de boswachterij Vaals. *Natuurhistorisch Maandblad* 78(4): 72-75.

● BREE, P.J.H., 1963. De Wilde kat, *Felis silvestris* Schreber 1977, een nieuwe zoogdiersoort voor Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 52(2): 24-28.

● BREE, P.J.H., P.J.A. MENSCH & R.W.M. VAN SOEST, 1971. Nogeens over wilde katten, verwilderde katten en huiskatten. *Natuurhistorisch Maandblad* 60(3): 36-37.

● BRINK, F.H. VAN DEN, 1955. *Zoogdierengids*. Elsevier, Amsterdam.

● BROEKHUIZEN, S., B. HOEKSTRA, V. VAN LAAR, C. SMEENK & J.B.M. THISSEN, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.

● BUYS, J., H. HEIJLIGERS & M. DORENBOSCH, 1999. Voor vleermuizen de kerk in. *Natuurhistorisch Maandblad* 88(5): 82-93.

● COOLEN, F., 2006. 25 jaar Zoogdierenwerkgroep NHGL. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(1): 4-6.

● CREMERS, J., 1917. Kleine hazelmuis, *Muscardinus avellanarius*. *Maandblad van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg* 6(1): 33.

● CREMERS, J., 1923. *Eliomys quercinus* L. De Groote hazelmuis. *Maandblad van het Natuurhistorisch*

Genootschap in Limburg 12(4): 17-18.

● CREMERS, J., 1928a. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 17(9): 127-129.

● CREMERS, J., 1928b. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 17(11): 156-161.

● CREMERS, J., 1929a. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(1): 3-11.

● CREMERS, J., 1929b. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(4): 42-46.

● CREMERS, J., 1929c. Beredeneerde voorloopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(5): 62-64.

● CREMERS, J., 1929d. Mededeling onderzoek uileballen door de heer F.H. van den Brink. *Natuurhistorisch Maandblad* 18(5): 60-61.

● CREMERS, J., 1936. Verslag van de Maandelijke Vergadering op woensdag 4 maart 1936. *Natuurhistorisch Maandblad* 25(3): 25.

● DAAN, S., G.H. GLAS & A.M. VOÛTE (red), 1980. De Nederlandse Vleermuizen: Bestandsontwikkelingen in winter- en zomerkwartieren. *Lutra* 22 (1/3): 2-118.

● DIJKSTRA, V., L. VERHEGGEN, H. WEINREICH & B. DAEMEN, 2006. Wintertellingen van vleermuizen in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 95(1): 36-40.

● EVERS, A.M.J., 1940. Mededelingen over den Hamster en diens woning. *Natuurhistorisch Maandblad* 29(11): 113-115.

● FOPPEN, R.P.B., P.J.M. BERGERS & J.J. VAN GELDER, 1989. Het voorkomen van de Eikelmuis *Eliomys quercinus* in Nederland. *Lutra* 32(1): 42-52.

● FOPPEN, R., L. VERHEGGEN, & H. ERKENBOSCH, 1995. Zomernesten van de Hazelmuis in Zuid-Limburg.

Literatuur

● APeldoorn, R.C. van & M. Stubbe, 2002. Protection of the Common hamster. Reeks XLIII (1). Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.

● BACKBIER, L.A.M. & E.J. GUBBELS, 1996. Waar-

Natuurhistorisch Maandblad 84(8): 200-212.

● GUBBELS, E.J., J.E. GUBBELS, S.L.M. GUBBELS-BROERS & L.A.M. BACKBIER, 1994. De Korenwoëf, *Cricetus cricetus*, 1, een eerste verkenning. Natuurhistorisch Maandblad 83(9): 164-167.

● HAAN, J.H.H. DE, 1970. Beschrijving van een in de Kootspeel gevangen Wilde kat. Natuurhistorisch Maandblad 59(10): 151-160.

● HEERDT, P.F. VAN & J.W. SLUITER, 1956. The results of bat banding in the Netherlands in 1955. Natuurhistorisch Maandblad 45(5/5): 62-64.

● HEERDT, P.F. VAN & J.W. SLUITER, 1961. New data on longevity in bats. Natuurhistorisch Maandblad 50(3/4): 36-37.

● HILLEGERS, H., 1974. Winterslaapnesten van de Eikelmuis. Natuurhistorisch Maandblad 63(11): 194-195.

● HOEGEN, A.C., 1987. Nesten van Dwergmuizen (*Micromys minutus* Pallas 1771) in de Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 78(11/12): 203-209.

● HUSSON, A.M., 1949. Over het voorkomen van de Hamster, *Cricetus cricetus* (L.), in Nederland. Reeks II: 13-54. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.

● HUSSON, A.M., 1957. Faunistische gegevens over de zoogdieren in Zuid-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 46(5/6): 61-81.

● HUSSON, A.M., 1962. Het determineren van schedelresten van zoogdieren in braakballen van uilen. Zoologische bijdragen nr 5, Leiden.

● HUIZENGA, C.E., L.S.G.M. VERHEGGEN & R.W. AKKERMANS, 2005. Werkatlas Zoogdieren in Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.

● JANSEN, S., 1998. Winterwaarnemingen van zoogdieren in de Turfkoelen (Midden-Limburg). Natuurhistorisch Maandblad 87(4): 85-89.

● JANSEN, S., E.J. GUBBELS & L.A.M. BACKBIER, 1998. Waarnemingen van albino Egels in Limburg.

Natuurhistorisch Maandblad 87(2): 38-40.

● JANSEN, W., 2000. Bevers langs de Swalm. Natuurhistorisch Maandblad 89(8): 187-188.

● KNOORS, J.C.A. & W.G. VERGOOSSEN, 1985. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden-Limburgse kerken. Natuurhistorisch Maandblad 74(11): 220-224.

● KREKELS, R.F.M. & R.E.M.B. GUBBELS, 1996. Hamsterinventarisatie 1194 en soortbeschermingsplan. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.

● LENDERS, A. & E. PELZERS, 1983. Reconstructie van een Hamsterburcht. Natuurhistorisch Maandblad 72(5): 93-99.

● LENDERS, A. & E. PELZERS, 1986. Distribution of the Common hamster (*Cricetus cricetus* L.) in The Netherlands. Zetischrift für Säugetierkunde 51: 90-96.

● LIMPENS, H., K. MOSTERT & W. BONGERS, 1995. Atlas van de Nederlandse vleermuizen. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.

● MAASSEN, A.W.P., 1963. *Plecotus austriacus* te Montfort. Natuurhistorisch Maandblad 52(9): 118.

● MOURIK, W.R. VAN, 1962. De Hamster, *Cricetus cricetus* (L.) in Nederland. RIVON, Bilthoven.

● NIEUWENHOVEN, P.J. VAN, 1956. Ecological observations in a hibernation-quarter of cave dwelling bats in South-Limburg. Reeks IX: 1-55. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.

● PELZERS, E., F. COENDERS & A. LENDERS, 1984. Enige achtergronden van de toename van Hamsters (*Cricetus cricetus* L.) in Zuid-Limburg 1879-1915. Natuurhistorisch Maandblad 73(11): 207-213.

● PELZERS, E. & F.S. VAN WESTREENEN, 1992. Kroniek van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Maastricht.

● SLUITER, J.W., P.F. VAN HEERDT & J.T.H. DE SMIDT, 1956. Bescherming van Vleermuizen in Nederland. Drukkerij en Uitgeverij Linders, Arnhem.

● SLUITER, J.W. & P.F. VAN HEERDT, 1964. Distribution and abundance of bats in S. Limburg from 1958 till 1962. Natuurhistorisch Maandblad 53(10): 151-160.

● TRINZEN, M., 2005. Der kleine Eifeltiger von Wildkatzen in der Eifel. 29 november 2005. http://www.biostationeuskirchen.de/start_frame.htm.

● VERBEEK, A., 1961. De Beverrat in Midden Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 50(11/12): 121.

● VERHEGGEN, L., 1994. Een bijdrage tot de ontwikkeling van een methode voor de monitoring van de dwergvleermuis in de paartijd. Natuurhistorisch Maandblad 83(7/8): 122-134.

● VERGOOSSEN, W.G., 1985. Nogmaals de Wasbeer. Natuurhistorisch Maandblad 74(5): 96.

● VERGOOSSEN, W.G. & W. VAN DER COELEN, 1986. Zoogdieren in Limburg, een voorlopig verslag. Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

● VERGOOSSEN, W.G., 1992. Een kraamkamer van de Ingekorven vleermuis in Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 81(4): 66-74.

● VERGOOSSEN, W.G. & L. BACKBIER, 1993. Waarnemingen van de Wasbeerhond in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 82(2): 36-41.

● VLUGGEN, A., 1966. Eikelmuisen in het Savelsbos. Natuurhistorisch Maandblad 55(3): 35-36.

● VOÛTE, A.M. & W. BONGERS, 2001. De vroege geschiedenis van het vleermuisonderzoek in Zuid-Limburg. SOK-mededelingen 38: 18-29.

● WESTREENEN, F.S. VAN, 1984. Slapende Eikelmuisen. Natuurhistorisch Maandblad 73(10): 178-180.

● WESTREENEN, F.S. VAN, 1987. De herontdekking van Steenmarters in onderaardse kalksteengroeven. Natuurhistorisch Maandblad 76(6/7): 132-133.

MEDEDELING

Zoogdierverniging VZZ

De Zoogdierverniging VZZ zet zich in voor de studie en de bescherming van in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden. Met onderzoek én bescherming, want beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Immers, zonder kennis over aantaltontwikkeling of oorzaken van achter- of vooruitgang van een soort is geen effectieve bescherming mogelijk. En omgekeerd stimuleert de beschermingsgedachte de

studie naar de biologie van soorten. De vereniging ontplooit hiervoor diverse activiteiten. Zo organiseert zij veldkampen en studiedagen, alsmede nationale tellingen van zoogdieren. Voorts beheert de VZZ een landelijke databank met verspreidingsgegevens van zoogdieren in samenwerking met Natuurbank Limburg. De VZZ geeft twee tijdschriften uit en beheert twee websites. Daarnaast organiseert zij cursus-

sen over het waarnemen van zoogdieren en het gebruik van gegevens voor zoogdierbescherming.

Wilt u meehelpen bij het onderzoek en de bescherming van zoogdieren neem dan contact op met het VZZ-kantoor in Arnhem: 026-3705318, zoogdier@vzz.nl of met de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

